

історіографії спробою комплексно розглянути маловідому сторінку вітчизняної історії – теоретичні підходи та політику «другої» Української Народної Республіки щодо статусу Криму, різних етнічних груп кримського населення, режимів, які встановлювали контроль за Кримським півостровом. Робота базується на широкому залученні документальних джерел, періодики 1918–1920 рр., мемуарів діячів із різних політичних таборів. Значна частина цих матеріалів вводить у науковий обіг вперше.

Автор на підставі аналізу історіографії та джерельної бази приходиться до висновку про певні хитання політики «другої» УНР щодо статусу Криму на початку 1919 р., проте все ж до-

мінування курсу на його приєднання у 1918–1920 рр. У роботі проаналізовані такі аспекти кримської проблеми, як ставлення українських державних структур до статусу Кримського півострова, їх стосунки з Кримським крайовим урядом С. Крима, режимом П. Врангеля, реагування на пропозиції частини кримськотатарських політиків надати мандат на Крим Польщі. Крім того, розглядаються такі невідомі і маловідомі сторінки історії, як діяльність українських дипломатів щодо створення Чорноморської федерації, українського підпілля у врангелівській армії, українського національного руху в Криму в 1919–1920 рр., кримського представництва в Києві і боротьба за Північну Таврію взимку 1918–1919 р. тощо.

А. Іванець розповів, що книгу було обговорено з науковцями, студентами, а саме студентами-істориками ТНУ та Ялтинського гуманітарного університету, під час презентацій у Сімферополі, Севастополі та Ялті. Вона викликала інтерес у читачів та журналістів. Про що, зокрема, свідчать публікації у газетах «Урядовий кур'єр» та «День», передачі на телебаченні і радіо.

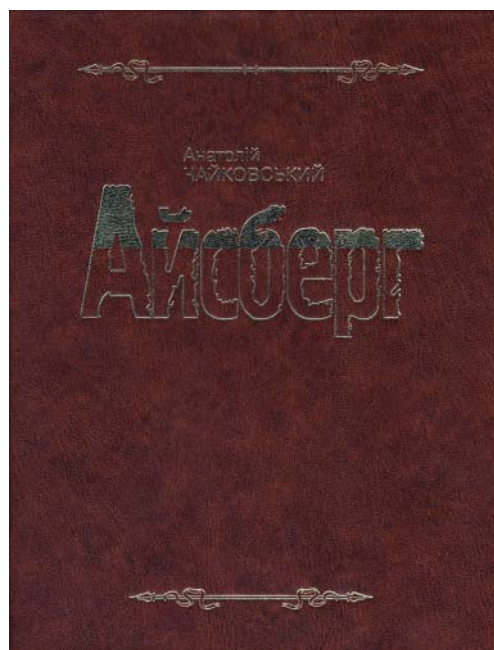
Оскільки звіт Кримської філії відбувався в 95-ту річницю випуску перших загальнодержавних українських марок, всі присутні мали змогу ознайомитися з тематичною філателістичною виставкою «Атрибут української державності» із колекції кримчан.

Продовження у наступному номері.

Редакція журналу «Українознавство»

ПРЕЗЕНТАЦІЯ КНИГИ*

Органам внутрішніх справ та державної безпеки при-таманна багатоміліардна історія. Їхній літопис веде початок ще із сивої давнини і, як засвідчують факти, він може завершитися лише зі зникненням людської цивілізації. Від часу виникнення найбільш прикметною рисою їхньої діяльності була утаємниченість. Іншою особливістю стало започаткування спершу характерних прийомів і методів роботи, і тільки потому, з появою певних державних утворень, з'явилися відповідні посадові особи, а відтак і структурні підрозділи. Еволюціонізуючись, у сукупності вони щодаля більше набували обрисів айсберга: на поверхні для суспільства виднілася лише невеличка їхня складова, все інше утаємничувалося в професійних глибинах народженої охоронно-каральної системи. Не стали винятком і вітчизняні спецслужби, органи охорони правопорядку та боротьби зі злочинністю. На відміну від світових аналогів процес їхньої появи, становлення та розвитку проходив надзвичайно складно і суперечливо. На свій кшталт це був тип слов'янського ніндзю-цу. До набуття завершеної організаційної форми та майстерності їм довелося пройти гіркий і тернистий шлях, який, з огляду на історичні реалії, був тісно пов'язаний із формуванням силових структур територіальних сусідів, насамперед царської Росії. Не менш важливою характерною

* Анатолій Чайковський. «Айсберг. З історії органів внутрішніх справ і державної безпеки України». – К.: Парламентське вид-во, 2013. – 704 с.

рисую обох складових державного силового механізму, особливо в період його становлення, була єдність дій. Випередивши за появою майбутні спецслужби, органи внутрішніх справ на першому етапі існування перебували на лідерських позиціях, і лише з часом держава стала віддавати прерогативу їхнім партнерам і водночас суперникам. Для еволюційного розвитку обох структур характерним є і такий факт: вони неодноразово виступали як єдине ціле. Зі зміною суспільно-політичної ситуації їхні шляхи розходилися, щоб згодом знову об'єднатись. Остаточо процес розмежування відбувся лише у середині ХХ ст.

Як і кожен державний інститут, у ході еволюційного розвитку органи внутрішніх справ і державної безпеки зазнали принаймні декількох переломних моментів, що залишили в їхній історії помітний слід. Першим стала доба Івана Грозного, коли у намаганні вирішити внутрішні проблеми за участю масштабних силових заходів у їхню діяльність було закладено низку вкрай негативних явищ і традицій, які на багато століть пережили свого творця.

Водночас з радикальними реформами у суспільно-політичному й економічному житті щойно народженої Російської імперії початок ХVІІІ ст. ознаменувався і появою регулярної вищої (політичної) та загальної поліції. Відтоді процес становлення обох охоронно-каральних структур став незворотним, а головне – поступальним. Завершеного вигляду він набув з виникненням міністерств, серед яких ключова роль відводилася Міністерству внутрішніх справ (МВС). Вирішальним кроком щодо перерозподілу функцій і завдань обох силових одиниць була поява спеціального підрозділу політичного розшуку.

Подальший генезис спецслужб і органів внутрішніх справ відбувався винятково в напрямі удосконалення організаційно-штатної структури, форм і методів роботи. Багато в чому, особливо наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., визначальною складовою цього процесу був ідеологічний та партійно-класовий принцип. Особливо помітним він виявився в умовах загострення суспільно-політичного протистояння, революційних подій, боротьби за владу різних політичних сил, світової і громадянської воєн та появи нового суспільно-політичного ладу.

Пропонована праця розкриває визначальні віхи виникнення та становлення в Україні споріднених охоронно-каральних структур. Основна увага зосереджена на їхній внутрішній розбудові, формах і методах роботи, взаємодії та протистоянні і, певним чином, результатах діяльності. Зроблено спробу розкрити невідому, утаємничену складову «айсберга», який відіграв та продовжує відігравати помітну роль у суспільстві. Згадуються і державні «кормачники» в особі царів, монархів, «вождів», президентів тощо, які безпосередньо впливали та, без сумніву, продовжують впливати на всі процеси, що відбуваються навколо його функціонування.

Невід'ємною, водночас найважливішою складовою будь-якого державного механізму є люди. В історичній ретроспективі вони відіграли вирішальну роль і в силових структурах, зокрема завдяки своїм посадам. Доля багатьох з них виявилася сумною, якщо не трагічною. Початок фізичної ліквідації очільників охоронно-каральних органів за політичними мотивами було покладено ще в період опричнини. З часом, особ-

ливо наприкінці ХІХ – першій половині ХХ ст., це стало майже нормою життя.

Не обминула ця гірка чаша й Україну. Із сорока шести секретарів, наркомів, міністрів внутрішніх справ, зокрема і періоду УНР, Гетьманату та Директорії, «лиха доля» очікувала щонайменше на двадцятьох. Вони померли в тюрмах, покінчили життя самогубством, були репресовані або ж вбиті, зазнали судових та інших переслідувань з подальшим звільненням з «органів», позбавлення звань і нагород. Прикметним є й такий факт: більшість цих керівників на посаді перебували від декількох днів до року-півтора. Визначальним фактором у цьому була політична мотивація.

Свого часу французький письменник Рей Етьєн сказав, що історична правда складається з мовчання мертвих. Англійські публіцисти, історики та філософи Томас Карлейл і Джордж Оруел своєю чергою зауважили: нинішнє – це сумарно взяте минуле, хто контролює минуле – контролює майбутнє, а хто контролює теперішнє – той контролює минуле. Не вдаючись в аналіз даних філософських трактатів, зауважимо: згадувані у пропонованому дослідженні історичні персоналії «системи» принаймні мають право на те, щоб з урахуванням тогочасних історичних реалій про їхнє життя і звершення почули нащадки. Зважаючи на це, праця підготовлена кризь призму долі тих, хто, з одного боку, визначав становлення й еволюційний розвиток охоронно-каральної системи, з іншого – був лише гвинтиками й коліщатками величезного державного механізму, який переважно за суб'єктивними обставинами визначив майбутнє мільйонів людей.

Представлені наукові розвідки щодо різних періодів функціонування охоронно-каральних і правоохоронних структур доповнюються рубриками, зокрема «Портрети без ретуші», «їхні імена в історії», «Архів», «Історична довідка» тощо. З урахуванням змісту і спрямованості розділів (підрозділів) подається фотоілюстративний матеріал. Зважаючи на певні мовно-стилістичні особливості тих або інших історичних періодів, в окремих випадках документи та висловлювання дійових осіб подаються мовою першоджерел – російською.

Книга підготовлена за участю науковців Національної академії внутрішніх справ Л. М. Бакутіної, В. А. Довбні, О. В. Кожухар, В. Д. Суценка, В. Ф. Шевченка, а також вчених С. А. Чайковського і М. Г. Щербака та журналіста М. В. Сальнік. Їх авторський текст у праці подається із зазначенням прізвища.

Неоціненну допомогу у підготовці книги до друку надали О. В. Бажан, С. М. Богунов, О. О. Горобець, О. М. Коваленко, В. С. Молдавчук, А. М. Теклішин, Л. С. Тимофєєва, О. Є. Сцібан, О. В. Улітіна.

Користуючись можливістю, творчий колектив висловлює щирі подяку раднику МВС України В. В. Дурдинцю, ректору НАВС В. В. Коваленку, першому проректору В. В. Чернею та Вченій раді академії за підтримку і сприяння у підготовці видання до друку, а також вдячність за побажання та зауваження, висловлені щодо рукопису, члену-кореспонденту АПН України, доктору юридичних наук, професору В. І. Шакуну, кандидату юридичних наук, заслуженому юристу України В. Г. Фатхутдінову, рецензентам докторам наук, професорам Ю. С. Ганжуру, М. Ю. Виговському, Д. Й. Никифорчуку,

А. Є. Шевченку, колективам «Парламентського видавництва» при Верховній Раді України та редакції газети «Іменем закону» МВС України, зокрема головному редактору О. Ю. Іващенко. Особлива вдячність фінансовим спонсорам видання Володимиру Петровичу Мовчану, Бату Муртазовичу Батову, Віталію Степановичу

Кубіцькому, Геннадію Архиповичу Мітрохину. Саме завдяки їхній безкорисливій допомозі праця дійшла до вас, шановні читачі.

Анатолій ЧАЙКОВСЬКИЙ
доктор історичних наук, професор,
заступник директора ННДІУВІ